

Foto L. Zuydgeest

De toekomst ziet er anders uit

Leren loslaten, dan komen wolf, lynx en wildernis vanzelf

Is er in Nederland ruimte voor grote roofdieren? Natuurlijk wel, vinden vier zwaargewichten uit de Nederlandse natuurwereld, vier pleitbezorgers van wildernis. Als we maar voor genoeg ruimte en verbindingen zorgen, dan komen die wolf en lynx vanzelf. Een levendig rondetafelgesprek tussen Bert Takman en Eric Wanders (beiden Staatsbosbeheer), Wouter Helmer (ARK natuurontwikkeling) en Johan Thissen (de Zoogdierverseniging).

— IDO BORKENT EN MARJEL NEEFJES, REDACTIE

Wennen aan de wolf

We beginnen maar gewoon meteen met de wolf. Hebben we over een aantal jaren wolven in ons land? Komen ze vanzelf of gaan we ze herintroduceren? En als ze vanzelf komen, is Nederland er dan wel klaar voor?

JT: Herintroducties, daar moet je niet zo maar aan beginnen. Als Zoogdierverseniging nemen we de IUCN-richtlijnen voor herintroducties heel serieus. Zoogdieren zijn overigens zo mobiel, dat het meestal niet nodig is. Er zijn uitzonderingen, de herintroductie van de hamster was prima, maar de wolf? Die komt vanzelf wel. Het kan vijf jaar duren, of twintig jaar, maar dan is hij er echt.

EW: Een wolf loopt tientallen kilometers per nacht. Hij is nu al in midden-Duitsland, dus hij kan hier zo komen, dat is een kwestie van tijd. Maar als hij komt, moeten we er wel klaar voor zijn. De natuur is er wel klaar voor, maar de houding van mensen is de grootste blokkade.

BT: In het oosten van Duitsland is de wolf inmiddels maatschappelijk redelijk geaccepteerd, maar daar is wel heel hard aan gewerkt.

WH: Je hebt daar 'Büro Lupus', dat alle waarnemingen van wolven nagaat. Want een wolf - en een lynx ook overigens - wordt altijd honderden keren 'waargenomen' voordat hij er daadwerkelijk is. Het voordeel is wel dat je zo de weg voor de echte wolf voorbereidt. Ook moeten we nu bijvoorbeeld beginnen met noteren hoeveel schapen er door honden

worden doodgebeten. Want als de wolf er eenmaal is, kan dat niet meer. Zo voorkom je problemen.

BT: Als er nu een 'wolf' gesignaleerd wordt, rukken alle hulpdiensten uit, voor je het weet gaan ze schieten.

WH: Wil je maatschappelijke acceptatie, dan moet je herders de tijd gunnen om aan het idee te wennen. Schapen houden kan best in een wolvengebied. In Duitsland worden ze bijvoorbeeld wel in schrikdraad gehouden. Wat ze ook doen, in Roemenië bijvoorbeeld, is dat ze honden vanaf dat ze pup zijn met de kudde laten opgroeien. Die honden verdedigen dan 'hun' kudde tegen wolven, dat werkt heel goed.

JT: Ik denk trouwens dat het met de gemiddelde stadsmens nog wel meevalt, met die maatschappelijke acceptatie. Die kent de wolf van de tv, van mooie natuurfilms. Het is toch meer de plattelandsbewoner waar je weerstand van kunt verwachten.

WH: Het is overigens een fabel dat een wolf uitgestrekte wildernis nodig heeft, hij kan ook prima uit de voeten in een cultuurlandschap.

EW: Mensenvrij hoeft niet, als ze maar niet vervolgd worden.

JT: Want ook in Duitsland, al gaat het redelijk goed, 'verdwijnen' er nog regelmatig wolven. Daarom moeten we de individuele soortbescherming niet onderschatten, het helpt echt dat de wolf op bijlage IV van de Habitatrictlijn staat. Juist in de niet-EU-landen Zwitserland en Noorwegen heeft de wolf het moeilijkst.

EW: Eric Wanders is adviseur grote natuur bij Staatsbosbeheer, na een aantal jaar regiodirecteur van de Regio Noord geweest te zijn. Hij is opgegroeid in de duinen, en heeft daarvan geleerd dat dingen veranderen in de natuur, dat hoort erbij. "Als je wilt houden wat je hebt, raak je het zeker kwijt", is zijn motto. Dat geldt voor zand, vindt hij, maar net zo goed voor andere natuur. Leren loslaten moeten we, wat hem betreft.

BT: Bert Takman, ook Staatsbosbeheer, is de laatste 4 jaar samen met een aantal collega's bezig met het project 'Taskforce prioriteiten in beheer'. De taskforce heeft de afgelopen 4 jaar een visie ontwikkeld over waar je duurzaam natuurlijke, cultuurhistorische en culturele landschappen in stand kunt houden of ontwikkelen, uitgaande van natuur als systeem en niet als een optelsom van soorten. Dit betekent dat Staatsbosbeheer vooral inzet op ecologische systemen die op eigen kracht verder kunnen ontwikkelen.

WH: Wouter Helmer is oprichter en directeur van ARK Natuurontwikkeling, stichting die zich inzet voor robuuste, spontane natuur, waarin ook grote grazers een rol spelen. Hij won vorig jaar voor zijn natuurontwikkelingswerk de Edgar Donckerprijs, en besloot het gewonnen bedrag in te zetten voor het project 'Missing lynx', een actieplan voor grote roofdieren, niet alleen voor de lynx, maar voor alle soorten die last hebben van 'ontbrekende schakels' in de Nederlandse natuur.

JT: Johan Thissen is teamleider onderzoek en advies bij de Zoogdierverseniging en werkte daarvoor bij de Vogelbescherming en bij het ministerie van LNV. Hij is overigens niet voor alleen maar grote natuur. "Ik ben van én, én. Ik kan ook erg genieten van een blauwgraslandje." In zijn vrije tijd is hij vaak te vinden in de natuur rond zijn woonplaats Groesbeek.

BT: Ik vraag me wel af, als je een groot genoeg terrein hebt waar ze zich veilig genoeg voelen en genoeg te eten is, blijven ze dan ook in het gebied?

EW: Ja, die houdt je niet binnen, het zijn nieuwsgierige beesten, die gaan er toch buiten kijken, ook als is je natuurgebied vele duizenden hectares groot.

WH: Of ze krijgen jongen, en die gaan eruit. Maar een rustige kern, een groot natuurgebied, dat blijft toch nodig. En het beste is, dat ze dan zelf komen.

EW: Ja, dan heeft het echt waarde, dat zou het mooiste zijn.

Lynx: ontbrekende schakels

En hoe zit het dan met lynxen? Komen die ook vanzelf?

WH: Er zitten er nu vijf tot tien dieren in de Belgische Ardennen, zelfs tot in de Voerstreek, dus ook bij de lynx is het een kwestie van tijd. Ze komen van zuidelijker gebieden: de Eiffel, Vogezen. Ze worden nu al in Limburg waargenomen, maar lang niet alle waarnemingen kunnen worden bevestigd. Of Nederland klaar is voor de lynx, daar weten we eigenlijk nog heel weinig van. In België doen ze nu onderzoek met fotovallen en klittenband met geurstoffen om gegevens te verzamelen, dan weet je of ze ergens zitten en kun je uit genetisch materiaal verwantschap bepalen. Binnen ons project 'Missing lynx' [zie kader-red] zouden we het liefst een paar dieren zenderen en via internet volgen. Het beeld dat we nu hebben, is dat ze leven in uitgestrekte bossen met schuilplaatsen zoals grotten of oude bunkers.

BT: Zou de Veluwe goed genoeg zijn voor de lynx?

WH: Het beeld waar een dier kan voorkomen, wordt in dit geval bepaald door waar we ze heen gedreven hebben: we tolereren ze alleen nog in uitgestrekte bossen, maar dat wil niet zeggen dat het dier niet net zo goed in een cultuurlandschap zou kunnen leven. We weten het gewoon niet! Ik denk dat ze prima in de duinen kunnen leven, op de Veluwe, maar we weten nog niet of daar genoeg ruimte is voor een hele populatie, en of er uitwisseling tussen populaties mogelijk is.

BT: Wat vreet een lynx eigenlijk?

WH: Vooral ree, maar ook wel jonge zwijntjes.

JT: Eten genoeg!

WH: Waar het steeds weer op neerkomt, is het probleem van die missing links, de ontbrekende schakels, niet alleen ruimtelijk, waar je moet ontsnipperen, maar ook ontbrekende schakels in de voedselketen zoals de afwezigheid van grote kadavers, waar we met ons project 'Dood doet leven' aandacht voor vragen. En je moet werken aan natuurlijke waterpeilen, aan fatsoenlijke overgangen tussen bos en grasland.

Waarom geen wildernis?

Het komt elke keer weer neer op wildernis, grote natuurlijke eenheden waar de natuur zijn gang kan gaan. Waarom lukt dat dan niet in Nederland?

WH: Het is opvallend dat het in de nieuwe EU-resolutie over wildernissen vooral over bos gaat. In Amerika of Afrika denken we wel aan steppe bij wildernis, maar hier niet. Terwijl 90% van de soorten die we kennen in (half)open gebied thuishoren, die veroordelen we hier dan tot cultuur.

EW: Overigens denk ik dat er onder invloed van de Oost-Europese landen nog wel dingen zullen veranderen. Zij vinden 50.000 hectare met wolven en beren heel normaal. Natura 2000 is als concept goed, maar wordt in Nederland heel juridisch en boekhoudkundig uitgelegd. Waar dat concept niet werkt voor wildernisnatuur, zal het onder invloed van de Oost-Europeanen aangepast worden.

JT: Ik weet nog toen ik in de jaren negentig de selectie van gebieden voor de Habitatrictlijn [voorloper Natura 2000-red] deed, dat ik vond dat het gebieden van minstens 250 hectare moesten zijn. Kleiner

Foto Roeland Vermeulen

moet je in Europese context niet hebben, dacht ik, anders lacht een gemiddelde Pool me vierkant uit. Maar vervolgens hebben anderen toch allerlei snipertjes op de lijst gezet, plekje waar dertig jaar geleden een bijzonder plantje was gezien.

WH: Ik ben ook bang dat veel mensen diep in hun hart vinden dat we de natuur als rentmeester moeten beheren. We vertrouwen de natuur niet. Bovendien zijn mensen in Europa al sinds de laatste ijstijd concurrenten van veel dieren, waardoor toen al die grote herbivoren zijn uitgestorven: mammoet, reuzenhert, wolharige neushoorn.

EW: Europa is een boerencontinent. Boeren hebben alle geschikte grond ontgonnen. Alleen steile hellingen, dichte bossen en onontginbare kusten en moerassen bleven wildernis, maar de zware herbivoren komen daar niet. Die hebben de vlaktes nodig. En boeren denken in patronen, en dat geldt ook voor beleidsmakers. Maar voor wildernis moet je niet in patronen denken, maar in processen. Ook bij terreinbeheerders voert het boerendenken de boventoon.

EW: Ja, dat hebben ze vroeger, veelal terecht, zo geleerd, en de natuurtypekaart werkt dat in de hand: hier staat bos, daar grasland, dus dat wordt dan gerealiseerd. Die natuurlijke overgang en natuurlijke verandering staan niet op de kaart, dus dat komt er dan niet.

WH: Vorige week nog was ik in de Kempen, in een gebied dat zich aan beide zijden van de grens uitstrekt. Aan de Belgische kant stond een bord van Natuurpunt 'vrij toegang ook buiten wegen en paden', en kon je overal komen. Volgens het bord van Natuurmonumenten mag je aan de Nederlandse kant alleen op wegen en paden komen, en overal staat prikkeldraad omheen, om elke poel, langs alle randen!

EW: Natuur is niet alleen een verzameling soorten, maar natuur is ook verandering, veranderingen en processen leiden tot aanwezigheid van soorten en patronen. Je moet leren loslaten. Maar als je alles wilt controleren, met afrekenbare doelen, als je nu wilt kunnen zeggen hoe het er over vijf, tien jaar uitziet, nee, dan krijg je nooit natuur die zichzelf kan zijn.

BT: Volgens mij moeten we het gewoon gaan doen. We hebben een kans gemist bij het droogleggen van het Lauwersmeer eind jaren zestig. Toen hadden we er grote grazers in moeten sturen en het verder met rust moeten laten, maar dat hebben we niet gedaan. Het kan alsnog: we hebben in ons land nog ruimte.

WH: 90 % van de soorten is gekoppeld aan gradienten. Herbivorie als biotisch proces herstelt een groot deel van die overgangen, dat zien we in al onze experimenten.

EW: De mens heeft te lang zitten klooiën, nu moeten we daar mee uitscheiden. Alle hekken eruit. Patroonbeheer wordt sowieso onbetaalbaar, dus dat komt op den duur vanzelf.

WH: Dat is mooi gezegd, maar vooralsnog bestaan die 'oases van laten in een land van doen' alleen in jullie hoofden. Zelfs in de Wieden-Weerribben wordt nog aan heel veel knoppen gedraaid. Maar het gaat in natuurbeschermingskringen wel de goede kant op hoor, ik denk voornamelijk onder invloed van dier-ecologen. We krijgen meer vertrouwen in de natuur.

Mensen in de wildernis

Maar hoe zit het dan met de mens in die wildernis? Past die er ook in, of moet die er uit blijven?

WH: Natuurbeschermers krijgen misschien wel meer vertrouwen in de natuur, maar het vertrouwen in de mens blijft klein. Op zich complimenten voor Staatsbosbeheer hoor, met de speelbossen en dat soort activiteiten loopt Staatsbosbeheer voorop.

BT: Maar die dingen zijn geen doel op zich, er moet toch ook wat natuur zijn zonder mensen.

WH: Maar je moet als natuurorganisatie wel mee blijven praten over andere ruimtelijke belangen, woningbouw, waterbeheer, delfstoffenwinning, kun je op verschillende manieren vormgeven, daar kunnen wij een rol in spelen. Zelf ga ik ook niet de Millingerwaard in op zondagmiddag, tenzij ik zien wil of we succes hebben. Laatst was ik daar met een groepje op excursie, daar was een graafmachine bezig, en toen stapte de machinist uit en vertelde ons trots dat hij 'reliëfvolgend aan het ontkleien was'. Dat is toch winst.

EW: Ik denk dat als we de stedeling warm willen laten lopen voor natuur, dat we dan blanco moeten beginnen met wildernis. We moeten niet de omweg volgen via het oude cultuurlandschap en particulier natuurbeheer.

WH: Voor een aantal soorten is heel Nederland inmiddels veilig gebied. Het platteland is veel rustiger geworden qua jacht en andere vormen van dierenvervolging, als je het vergelijkt met een eeuw geleden.

BT: Vroeger werden roofvogels uit de bomen geschooten, dat gebeurt nu niet meer.

WH: Veel mensen die nu op het platteland wonen, hebben toch een beetje een ander beeld van dieren, moeten bijvoorbeeld niets van de jacht hebben. Dat is wel eens lastig, maar voor dit soort natuurideeën juist gunstig. Dieren vluchten daarom graag achtertuinen in, omdat ze weten dat ze daar veilig zijn. Er moet ook figuurlijk minder afstand komen tussen mens en wildernis.

Hoe dan wel?

Gaat het nog wat worden dan, met die grote natuurgebieden?

BT: We hebben als Staatsbosbeheer een kaart ge-

maakt met grote natuurgebieden. Per gebied kiezen we of we het cultuurhistorisch of natuurlijk gaan beheren. In alle gevallen herstellen we zo veel mogelijk de abiotiek, vooral de hydrologie, maar ook bijvoorbeeld de geomorfologische processen. Fosfaat ervaren we bij dit herstel niet als een probleem.

WH: Wel als je terugwilt naar de situatie vóóordat er fosfaat was.

BT: Als je dat wilt, dus zeg maar naar een natuurlijke bodemvruchtbaarheid, moet je vooral het systeem herstellen. Als je bijvoorbeeld ijzerrijke grondwatersystemen herstelt, wordt alle fosfaat complex gebonden. En als je erosie zijn gang laat gaan, zie je dat fosfaatrijke weilanden worden overstoven door soms wel twee meter hoge duinen. Bij inundatie van gronden lost fosfaat op en verdwijnt uit het systeem. Wat dan nog overblijft, kun je afgraven. Maar als het dieper dan 30, 40 centimeter zit, heeft dat geen zin, dan moet je fosfaatrijke bodems accepteren, en er bos van maken of begrazen. Met begrazen krijg je in ieder geval structuur en soms verrassende ontwikkelingen. Sleedoorn kiemt bijvoorbeeld in pitrus.

EW: In een groot deel van de wereld kan de natuur prima zonder mens, en dat waarderen we ook hoog. Dus waarom hier niet?

BT: Dieren gaan zich in grote eenheden ook natuurlijker gedragen; in de Oostvaardersplassen zie je dat vossen en herten overdag actief zijn, dat hoort ook zo.

EW: Zo veel ruimte heb je niet nodig voor een groot en zelfstandig functionerend natuurgebied, met 5000 hectare op de juiste plaats kom je al een heel eind. De Veluwe is 40-50.000 hectare. In Midden-Drenthe heb je ook zo 6000 hectare, maar dat wordt nu beheerd als boswachterijen, waar je in de tussenliggende beekdalen het grasland moet maaien. Daar moet je dan mee stoppen, en inderdaad, je weet nooit precies wat er dan gebeurt of hoe het er uit gaat zien.

BT: Er zijn altijd redenen te bedenken om dingen niet te doen. Dit geldt ook voor het abiotisch en biotisch systeemherstel. Mijn ervaring is dat je de lef moet hebben om het te doen. Waar we lef hebben getoond heeft dit tot verrassende dingen geleid. Gewoon doen dus. Maar wel blijven kijken en monitoren om te leren voor de toekomst

EW: Voor wildernis moet je naar de toekomst kijken. En het enige wat je zeker weet over de toekomst, is dat hij er anders uit zal zien. ♦

Foto L. Zuydgeest

redactie@vakbladnatuurboslandschap

Inheemse megafauna — ROELAND VERMEULEN, FREE NATURE

Van nature is ons land rijk aan grote herbivoren en predatoren. De **wolf** (*Canis Lupus*) is al meer dan een eeuw uitgestorven in Nederland, maar lijkt

nu op eigen kracht de weg terug te vinden. De **lynx** (*Lynx lynx*) doet het nog sneller en wordt af en toe al waargenomen in Limburg. Voor de **bruine beer** (*Ursus arctos*) is Nederland voorlopig nog een brug te ver.

Ree (*Carporeolus carpreolus*), **damhert** (*Dama dama*) en **edelhert** (*Cervus elaphus*) komen nog steeds wijdverspreid voor. De ree leeft vrijwel in heel Nederland en is in aantal gestegen tot zo'n 60.000 à 70.000 dieren. Edelherten leven in Nederland vooral op de Veluwe en in de Oostvaardersplassen. In

het Weerterbos zit een kleine populatie achter een raster met de bedoeling om uiteindelijk een nieuwe grensoverschrijdende populatie te vormen.

Over het **damhert** bestaat meer onduidelijkheid. Inmiddels is het damhert officieel als inheemse soort erkend. Lang werd hij gezien als exoot, omdat hij door de Romeinen zou zijn meegebracht. Wanneer we verder terug gaan in de tijd, dan zien we in vrijwel alle tussenijstijden het damhert in onze omgeving voorkomen. In Nederland is het damhert vooral te vinden op de Veluwe en enkele Zeeuwse en Hollandse duingebieden. Deze populaties zijn ontstaan vanuit ontsnapte of vrijgelaten tamme herten. De dieren weten zichzelf prima te redden in het wild.

Van **elanden** (*Alces alces*) is bekend dat deze tenminste tot 1025 in Nederland voorkwamen.

Vanuit deze periode stamt onder andere een jachtvergunning. Later werd de eland teruggedrongen tot Scandinavië en achter het IJzeren Gordijn.

Inmiddels is de eland zijn leefgebied weer aan het vergroten. Zo worden langs de Pools-Duitse grens steeds vaker elanden waargenomen. Voor de Nederlandse natuur kan dit dier een verrijking zijn. Er is nu in Nederland geen enkele grote herbivoor die kan leven in de moerassen waar ons land rijk aan is.

Het **wild zwijn** (*Sus scrofa*) heeft in Nederland twee erkende leefgebieden; de Veluwe en de Meinweg. Wijdverspreid in Duitsland komt hij nu op steeds meer plaatsen ons land bin-

nen. Inmiddels wordt er gesproken over een derde erkend leefgebied rondom het Rijk van Nijmegen.

Kort geleden zijn er wisentbotten gevonden in de Noordzee en hiermee behoort de **wisent** (*Bison bonasus*) definitief tot de inheemse megafauna. Wereldwijd zijn **oeros** (*Bos primigenius*) en **tarpan** (*Equus ferus*) in respectievelijk 1627 en in 1887 uitgestorven. In Nederland kwamen ze toen al lang niet meer voor, maar van beide soorten leven de genen voort in ons gedomesticeerde huisvee. Wild levende **runderen** en **paarden** worden nu weer gedomesticeerd en nemen de ecologische plaats in van hun voorouders.

Twijfelgeval

De **Europese waterbuffel** (*Bubalus murensis*) leefde in warme tussenijstijden van het mediterrane gebied tot centraal Europa, ook in Nederland.

Inmiddels zien we waterbuffels opduiken in begraafingsprojecten, onder andere in Roemenië, Griekenland en Wales. Wel gaat het hier om een andere soort, de **Aziatische waterbuffel** (*Bubalus bubalis*). Dit dier, door de Romeinen als lastdier gebracht, heeft zich door de eeuwen heen aangepast aan Europese omstandigheden. Deze buffels nemen nu de niche in van de Europese waterbuffels. Ze hebben dan ook minstens een inheems karakter.

Uitheems maar aanwezig

Schapen horen van nature thuis in bergachtig terrein. Toch komen wilde schapen als **mouflon** (*Ovis gmelini musimon*) en **Soay schaap** in ons land

voor. Deze soorten zijn uitgezet voor de jacht of om een beheersdoel te bereiken. Ondanks dat ze prima in staat zijn hier te overleven horen ze hier van oorsprong

niet thuis. Onder natuurlijke omstandigheden zullen ze het niet volhouden. Na de terugkeer van de wolf in de Duitse regio Lausitz bleek het snel gedaan te zijn met de lokale populatie moeflons. Steile kliffen, die schapen gebruiken als vluchtterrein, ontbreken hier.

Vrijdag 3 april: workshop 'Wolven in Nederland', zie ww.freenature.nl

Foto's Bart Beekers: damhert | Hans van den Bos: bruine beer | L. Chang (bron Wikipedia): Aziatische waterbuffel | Leo Linnartz: eland, wild zwijn, wisent | Maas van de Ruitenbeek/Buitenbeeld: mouflon | Roeland Vermeulen: edelhert, hooglander, Koniks, Soayschaap